

DE KEUKEN IN ZEVENAAR, GEZIEN RICHTING DE STALEN RAMEN
AAN DE ACHTERZIJDE VAN HET HUIS.

ETNA-FORNUIS UIT 1948 AANGETROFFEN IN EEN HUIS IN
ZEVENAAR. RECHTS IS IN DE RADIATOR EEN BORDENWAR-
MER OPGENOMEN.

Van gas naar stroom

De Stichting Historische Interieurs in Amsterdam onderzoekt sinds kort woonhuisinterieur uit 1945-1965; de periode van de wederopbouw. Tijdens haar zoektocht naar bewaard gebleven woonhuisinterieurs springt direct de vooruitgang in wooncomfort en communicatietechniek in het oog.

TEKST: BARBARA LAAN

Huishoudelijk gebruik van elektriciteit was één van de belangrijkste ontwikkelingen van de tweede industriële revolutie. Sinds eind 19e eeuw volgden uitvindingen en toepassingen elkaar in hoog tempo op. Van elektrische verlichting en verwarming tot media telegrafie, telefonie, radio en televisie. Na de Tweede Wereldoorlog werden die toepassingen aangevuld met een ontzaglijke hoeveelheid huishoudelijke apparaten die het werk in huis in hoge mate hebben verlicht. Denk aan de stofzuiger, de wasmachine en de centrifuge, het strijkijzer, de mixer, de broodrooster, de warmhoudplaat en het elektrische fornuis. 'Schone' stroom werd een toverwoord.

Gas of stroom

In de jaren 1930 woedde een heuse strijd tussen de pleitbezorgers van koken op gas en koken op elektriciteit. Er speelden grote belangen tussen de nutsbedrijven die de brandstoffen leverden. Beide systemen moesten de vuile en vervuilende kolenfornuizen en kolenkachels vervangen en werden allebei als 'schoon' alternatief aangeprezen.

De Britse ingenieur Charles Belling vond in 1912 het elektrische fornuis uit. De eerste gasfornuizen en gasovens dateren al van een eeuw eerder, maar op hout en steenkolen gestookte fornuizen bleven in de 19e eeuw in de meerderheid ondanks de voordelen van de nieuwe kooktechniek op gas. De warmte van het gasfornuis was immers regelbaar en de

warmtebron kon worden uitgezet zodra die niet meer nodig was. Kolenfornuizen hadden bovendien als nadeel dat ze voortdurend moesten worden bijgevuld met kolen; ze gaven veel stofoverlast bij het aanvullen en het verwijderen van de as uit de asla.

Gemeengoed

Pas aan het begin van de 20e eeuw werden gasfornuizen vaker toegepast en in de wederopbouwtijd werden ze gemeengoed omdat het gas toen relatief goedkoop was en efficiënt in gebruik.

De afwerking van email zorgde ervoor dat de fornuizen – zowel op gas als op stroom – beter schoon te houden waren dan de ijzeren kolenfornuizen die ook nog eens enorm zwaar waren. De voordelen van

stroom boven gas waren het gemak en de veiligheid van het aan- en uitzetten: het ontbreken van een open vlam die aangestoken moet worden. Voor onderhoud van de elektrische kookplaten werd een speciaal poetsmiddel aangeboden dat onder de naam Eltri op de markt kwam.

Leveranciers 'schone' fornuizen

In 1908 richtte ingenieur Vosmaer in Bilthoven het bedrijf Inventum op. Vosmaer had in Amerika de voordelen van elektriciteit voor huishoudelijke apparatuur ondervonden. Inventum was in Nederland de eerste fabriek in zijn soort.

FOTO LINKS: IN DE KEUKEN IS EEN AANSLUITING VOOR DE RADIO AANGEBRACHT.

FOTO RECHTS: DE ROOD GEËMAILLEERDE DEKSELS SLUITEN DE KOOKPLATEN AF VAN HET ELEKTRISCHE ETNA-FORNUIS.

Vooruitgang in
communicatie en
comfort springt
direct in het oog

DE WASTAFEL VAN DE DIENSTBODE OP ZOLDER IN HET HUIS IN ZEVENAAR IS VOORZIEN VAN EEN ELEKTRISCHE GEISER VAN HET DUITSE MERK CLAGE.

DE ELEKTRISCHE GEISER OF 'DOORSTROOMVERWARMER' KON MET DE STEKKER WORDEN AANGESLOTEN OP HET ELEKTRICITEITSNET EN GAF DAN WARM WATER.

Aanvankelijk waren slechts een paar eenvoudige apparaten beschikbaar, zoals strijkijzers, maar al gauw kwamen meer producten op de markt waaronder waterkokers, broodroosters en elektrische kookplaten. In 1918 kreeg het bedrijf een enorme order van de gemeente Amsterdam die had besloten alle huishoudens in de stad aan te sluiten op het elektriciteitsnet vanwege de hoge kolenprijs; er waren 3.000 strijkijzers nodig voor nieuwe klanten.

De onderneming leverde goed vormgegeven, luxe apparaten. In 1929 ontwierp industrieel ontwerper Arie Verbeek een draagbare straalkachel uit verchromde stalen buis die qua ontwerp was geïnspireerd op de achterpootloze stoel van ontwerpers als Mart Stam, Gerrit Rietveld en W.H. Gispen. Daarmee liet de firma zien dat fraaie, functionalistische vormgeving goed kon samengaan met woontechniek.

Etna

Etna is een veel ouder bedrijf dat in 1856 in Breda begon als ijzergieterij die huishoudelijke apparatuur maakte. Later werden aan de firma een emailleer- en galvaniseerinrichting toegevoegd.

Galvaniseren maakte het mogelijk ijzer bestendiger te maken tegen corrosie door het te voorzien van een laagje zink, chroom of nikkel. De geëmailleerde laag zorgde bovendien voor een glanzend en soms ook kleurrijk beeld, zoals de rode geëmailleerde deksels die bij de Etna-fornuizen werden geleverd ter afdekking van de kookplaten als die niet in gebruik waren. In 2000 is Etna verder gegaan als Atag Nederland samen met ATAG en Pelgrim.

Naast gaskomforen en petroleumstellen als mogelijkheden om op te koken leverde Etna elektrische fornuizen, zoals het geëmailleerde fornuis uit 1948 dat tot voor kort gewoon in gebruik was in een huis in Zevenaar en nog in prima conditie verkeert. Het drieplaats-type no. 1085 met zijplaten en bakoven werd geleverd met zeven pannen, een melkkoker en een stapelring en kostte in totaal 273,85 gulden. De directeur van de NV Provinciale Geldersche Electriciteits-Maatschappij (PGEM) ondertekende persoonlijk de begeleidende brief. Het fornuis werd door de PGEM aangesloten en kreeg een plaats tussen de radiator met bordenwarmer en het keukenblok met granito aanrecht, keukenkasten en voorraadlades van persglas. Later werd nog een ATAG kooktoestel met twee platen bijgeplaatst omdat drie hittebronnen klaarblijkelijk te weinig waren.

Communicatiemiddelen

Ook de hulpmiddelen voor communicatie maakten belangrijke ontwikkelingen door en kregen na de Tweede Wereldoorlog een vaste plaats in het woonhuisinterieur. Het bellenbord voor het oproepen van de dienstbode had al in de tweede helft van de 19e eeuw zijn intrede gedaan in het burgerwoonhuis en was daarmee de eerste vorm van elektrificatie. Rond 1900 volgde de aanleg van elektrische verlichting, gevolgd door de aanleg van een stroomnet met stopcontacten in de voornaamste vertrekken om het gebruik van de nieuwe apparatuur te faciliteren.

Zolang je in huis afhankelijk was van bedrading om uitendingen over de radio te kunnen ontvangen was de plaats

van de radio gefixeerd. Meestal stond deze in de huiskamer waar het hele gezin van het nieuws, de praatprogramma's, de hoorspelen en de muziek kon profiteren.

Ingebouwd

In sommige huizen werd de radio ingebouwd in vaste omkasting, net als de radiatoren van de centrale verwarming, de grammofoon en de televisie.

Zo kon moderne woontechniek aan het oog worden onttrokken en worden opgenomen in het interieurontwerp samen met bestaande meubelen zoals vaste banken, boekenkasten en schoorsteenpartijen. Er kwam eenheid in het ontwerp van

een kamer - vaak de woonkamer en/of eetkamer. Materialen, vormen en decoraties werden op elkaar afgestemd. Het is niet verwonderlijk dat het beroep van binnenhuisarchitect in die tijd tot volle bloei kwam.

Net als bij de elektrische klok maakte de elektrische bekabeling het mogelijk te kiezen voor een aanleg waarbij ook in andere vertrekken naar de radio kon worden geluisterd. In een van de door de Stichting Historische Interieurs onderzochte huizen was een verbinding aangelegd naar de keuken, waar via een luidspreker de radio-uitzending hoorbaar was. Met een speciale aansluiting werden de toestellen met elkaar verbonden.

Doorstroomverwarmer

Bezat je in de jaren 1950 een zolderkamer met een wasbak en een kraan waar ijskoud water uitkwam, dan installeerde je eenvoudig een doorstroomverwarmer, ook wel 'elektrische geiser' genoemd.

De stekker van het apparaat stak je in het stopcontact en het water uit de kraan werd vanzelf warm. De kleine apparaten met verwarmingselement konden direct op de kraan, in een keukenkastje of aan de wand in de badkamer worden geplaatst. Het merk Clage is Duits (opgericht in 1951) en bestaat nog steeds.

De Stichting Historische Interieurs in Amsterdam trof van Clage onlangs een doorstroomverwarmer aan. Tegenwoordig wordt het merk aangeprezen vanwege zijn duurzaamheid: zowel energieverlies als waterverspilling wordt tegengegaan, ook door de decentrale aansluiting op verschillende plaatsen in het huis. www.historischeinterieursamsterdam.nl

STRAALKACHEL UITGEVOERD DOOR DE FIRMA INVENTUM NAAR ONTWERP VAN ARIE VERBEEK UIT 1929 (COLLECTIE MUSEUM BOIJMANS VAN BEUNINGEN).

DE KEUKEN IS UITGERUST MET KEUKENKASTEN, EEN GEEL GRANITO AANRECHTBLAD, DEELS BETEGELDE WANDEN EN EEN VLOER VAN VIERKANTE GEELWIT GEWOLKTE TEGELS. ONDER EEN VAN DE KASTEN BEVINDEN ZICH PERSGLAZEN VOORRAADLADEN EN ONDER DE PORSELEINEN WASBAK IS EEN HOUTEN REK VOOR HET AFWASTEILTJE.